

Сахарчук Наталія – аспірантка ВНУ
ім. Лесі Українки

**Реалізація суб'єктивно-авторського начала у багатоголоссі роману Василя
Слапчука «Осінь за щогою»**

Роботу виконано на кафедрі української
літератури Інституту філології та
журналістики ВНУ ім. Лесі Українки

Статтю присвячено аналізу постмодерного роману «Осінь за щогою» В. Слапчука з позиції авторської суб'єктивності у тексті. Присвячений проблемі митця у суспільстві, роман має складну структуру, у якій автор ховається в хитросплетінні сюжетних ліній, де персонажі пишуть книги про самих себе.

Ключові поняття: авторська суб'єктивність, самоідентичність, ризома, автобіографічність, ліризм.

Сахарчук Н. Реализация субъективно-авторского начала в многоголосье романа Василия Слапчука «Осень за щекой». Стаття посвящена аналізу постмодерністського роману «Осень за щекой» В. Слапчука с позиции авторской субъективности в тексте. Посвящен проблеме художника в обществе, роман имеет сложную структуру, в которой автор прячется в хитросплетении сюжетных линий, где персонажи пишут книги о самих себе.

Ключевые понятия: авторская субъективность, самоидентичность, ризома, автобиографичность, лиризм.

Saharchuk N. Implementation author's subjectivity in polyphony V. Slapchuk's novel «Autumn on cheek»This article analysed postmodern novel by V. Slapchuk "Autumn on cheek" through the author's subjectivity. Being dedicated to the problem of the artist in society, the novel has a complex structure in which the author is hidden in cobwebs storylines where characters write books about themselves.

Key words: the author's subjectivity, self-identity, rhizome, autobiography, lyricism.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Проблема авторської суб'єктивності має активний розгляд в українському літературознавстві. Її досліджують такі вчені як: Г. Сивокінь, М. Кодак,

О. Поліщук. Вивчення особливостей втілення переживань конкретного автора у його тексті дозволяє детальніше підійти до ідіостилю письменника. «Суб'єктивні ноти-зізнання», як називає їх М. Моклиця [5, 56], допомагають побачити за текстом справжню особу автора. М. Гірняк при цьому закликає розрізняти «біографічного автора» та авторську свідомість, втілену у тексті [2].

Стосовно творчості В. Слапчука, то роман «Осінь за шокою»(2006) досі знайшов невеликий критичний розгляд у статтях М. Зайдель «Смакові рецептори осені. Рецензія на роман В Слапчука «Осінь за шокою»»[3] та Є. Барана «Спогад про роман...»[1]. Досить ґрунтовно аналізує текст і мовознавча розвідка О. Литвин «Фразеологічні одиниці в реалізації перспекції художнього тексту: функціональний аспект (на матеріалі роману В. Слапчука «Осінь за шокою»»), де крім поставленого мовознавчого завдання можна знайти і ґрунтовний аналіз тексту з вказівкою на проблему самореалізації і свободи творчої особистості та онтологічну неоднорідність тексту[4].

Мета статті полягає в прагненні вичленити суб'єктивного автора із різноманіття та єдності письменницьких образів, створених В. Слапчуком у романі «Осінь за шокою».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Роман «Осінь за шокою» яскраво заявлений як продукт постмодерної творчості. Його текст є ризоматичним калейдоскопом історій згрупованих у 8 новел, які об'єднані центральним образом героя-наратора. В. Слапчук звертається до проблеми долі митця, його місця в суспільстві, становлення та самоідентифікації. Автор передає середовище, в центрі якого знаходиться письменник у його стосунках із жінками, соціумом і собою. У мистецькому просторі тексту, крім головного героя-протагоніста, розділеного на багатьох персонажів, подибуємо поетів та прозаїків, їх поціновувачів і послідовників, художника, скульптора і прихильників мистецтв уже бойових.

Побудова роману специфічно ігрова. Кожна з 8 новел, має окремих персонажів, що зображають письменника на різних етапах його творчого шляху. Складність композиції полягає в тому, що роман наполовину написаний від імені фіктивних авторів – героїв новел. Романна реальність чергується і

переплітається із внутрішнім конструйованим текстом. Головний герой зображений то у сценах власного життя, то в адаптованих ним же подіях свого роману. До того ж уявний письменник і витвір його уяви нечітко розмежовані. Проте варто виокремити із тексту самого автора, щоб розпізнати його у десятку облич, за якими він себе приховує.

Текст роману, головним героєм якого є письменник, містить чимало автобіографічних паралелей. З точки зору дослідження авторської суб'єктивності візьмемо до аналізу передусім особливості власне письменницького образу, не вдаючись до аналізу любовних колізій.

Образ письменника, зображеного в тексті, дуже варіативний у різних новелах. Автор конструює різні умови і приміряє на себе різні письменницькі іпостасі. Можна простежити чіткий віковий рух образу і відповідні його значні еволюційні зміни. У поетапному аналізі насамперед варто відзначити розділення у кожній із частин на текстуального персонажа-оповідача та героя його автобіографічного твору. В такий спосіб В. Слапчук вдається до подвійного дистанціювання тексту від себе, переводячи його через дві (а то й більше) оповідацькі призми, проте декларуючи автобіографічність як внутрішніх вставних текстів, так і наснажуючи весь роман власними біографією та світоглядними особливостями.

Тут зробимо ще один відступ стосовно форми, адже написане текстуальними оповідачами не можна в повній мірі назвати вставним через відсутність окремих відмінних сюжетних стрижнів, а лише особливості в адаптації основного сюжету.

Якщо вдатися до поетапного аналізу новел та образу автора чи авторської присутності у них, то перша і остання новели стоять дещо осторонь, оскільки їх персонажем є не протагоніст як письменник, а власне як людина. У першій із них (під назвою «Четвер») головний герой – щойно народжена дитина, яку автор просто називає Чоловіком. Діалог він веде із Ангелом, ці ж персонажі будуть і в останній із новел «Табурет, прибитий до підлоги», тільки Чоловік буде уже зрілим, та перебуватиме знову у межовій ситуації ув'язнення і небезпеки. Це єдине точне повторення персонажів роману у різних новелах.

У другій новелі «Втома воїна» герой Арсен є молодим поетом, сповненим екзистенційної самотності та ліризму. Загалом, мотив самотності головного героя проходить через увесь текст роману, та сприйматиметься щораз менш піднесено та патетично. Вже у наступній частині «Мандрівка на рожевому дирижаблі» персонаж роздвоюється на Ого та Кіра, перший з яких все ще захоплений юний поет, який тільки переходить на прозу, а другий – старший на кілька років, проте уже зневірений. Сам письменник прагне до ототожнення себе із молодим і щасливим поетом, а не розчарованим у житті, тому дистанціюється, обираючи на роль оповідача Ого, а Кіра віддаляючи тим, що відводить йому роль героя вставного тексту. У наступній новелі «Потяг над містом» письменник-оповідач уже повністю полишає поезію і переходить до прози та намагається втекти від себе у наснаженість любовних ліній, які перетікають одна в одну. П'ята частина – «Чорнильниця Чехова» – найеклектичніша з усіх. Тут проходить галерея подій, обрамлених щоразу у нові образи. Оповідач – знову сумний розчарований чоловік із глибоко закоріненими спогадами про війну. У новелі «День народження імператора» герой ще старший, дівчина поруч із ним годиться йому в доньки. Та й сам він приміряє на себе батьківство, спілкуючись із їжакуватим хлопчиком, в образі якого спостерігаємо контекст із сином самого автора.

Із кожною новелою образ оповідача стає дорослішим, буденнішим, не таким романтичним. В передостанній із них «Коротка стрілка жіночого годинника» він вже професійний письменник, що заробляє написанням прози. Про поезію навіть згадок нема, на відміну від перших частин, де вона превалювала і навіть траплялися поезії в прозі у самій структурі роману. Загалом ліричний струмінь помітно слабне. На противагу сильнішає самоіронія. Автор надає своєму героєві стереотипних рис, кажучи про нього: «Він писав прозу, цебто належав до касти письменників, мав членського квитка і скромного лаврового віночка» [6, 227].

Остання новела «Табурет, прибитий до підлоги» обсягом і стилем найбільш подібна до першої. У них спільні герої Чоловік та Ангел. Тут автор акцентує на дефініції Чоловік, підкреслюючи протиставлення її до часто

вживаної у решті новел письменник. Композиційне кільце підкреслює ту тезу, що письменник – це одна із ролей, яку грає особа, а перед лицем народження, небезпеки чи смерті вона постає лише людиною. Цією кульмінацією авторові вдається завершити пошук власної ідентичності тривалістю у цілий роман. Він знову стає просто чоловіком, яким прийшов у світ. Під психоаналітичним кутом зору спостерігаємо яскравий сублімаційний стрижень у тексті загалом і цій його частині особливо. Роман дозволяє автору матеріалізувати розгалуження свідомості і за допомогою великої кількості різних чужих імен дистанціювати її від себе та спостерегти події і переживання із різних ракурсів. А така яскрава кульмінація стає катарсисним звільненням від цієї галереї образів, які він на себе приміряв.

Крім героя, як уособлення автора, у тексті є й персоніфікована сила, що протиставляється йому. Це таємничий Лисий, що в різних образах з'являється у багатьох новелах, навіть в останній, в якій не подибуємо майже нікого з персонажів знайомих із тексту. Образ Лисого є зворотнім боком особистості героя. Він відображає темну і можливо демонічну іпостась, що сіє сумнів.

Цей антагоніст може становити собою раціоналістичне альтер-его автора, яке проте прагне нав'язати йому думку про неможливість виходу за усталені рамки. Проте герой звільняється власне шляхом самоідентифікації. Усі попередні імена персонажів виявляються лише масками фальшивих паспортів, а орієнтир у непевності камери героєві надає повернення до усвідомлення себе письменником.

До галереї сюжетів додаються ще й сни героя. Важкі, виснажливі й незрозумілі, до того ж усі вони обриваються не даючи розгадки, закриваючи її в собі назавжди. Романний протагоніст, як і автор, перебуває в пошуку відповідей, катарсису, заради якого і написана книга, і який відбувається в останній новелі, схожій на попередню галерею снів. Вона не несе відповіді, та містить звільнення для героя і передусім для автора.

Поет В. Слапчука перебуває у перманентному прагненні себе звільнити чи віднайти. Герой намагається відокремити свою ідентичність від нав'язаної суспільством або Жінкою (жінками). Жінка у романі постає матеріальною

сутністю, протиставленою духовним пошукам і прагненням митця. Простежуємо опозицію поета як ідеаліста і жінки, яка прагне матеріального. Водночас автор розкриває ще й свою внутрішню світоглядну опозицію у розумінні жінки – протиставлення жінки-музи та жінки деструктивної до мистецького начала чоловіка – поета. Обидві ці варіації втілюються у кожній жінці, і перша з них переважно виявляється оманливою, адже рано чи пізно жінка перероджується в свою матеріальну іпостась. Помічаємо як більшу прихильність автора до свого героя в молодості, так і до молодої жінки. Саме дівчина є для нього уособленням музи, а доросла жінка – її антитезою.

Автор зображає себе на етапах творчого шляху – від поезії та романтики, до суцільної прози, що стає рутинною працею. Якщо вилучити із поля зору романтичний сюжет, який є дуже різнорідним і нелінійним, то спостережемо твір про становлення і розвиток свідомості письменника, його еволюцію у взаємодії із зовнішнім світом, жінками і собою.

В уста героя-оповідача В. Слапчук часто вкладає тези про автобіографічність тексту, як-от: «Я вже майже не розрізняю, що прожив, а що написав» [6, 28]. Часто він, як і автор, є письменником, визнаним загалом і певною мірою обтяженим творчими зустрічами, школами і студіями.

Надмір імен у тексті є елементом постмодерної гри, що має на меті через калейдоскоп персонажів перейти до узагальнення. Письменник із передостанньої частини: «став ховатися за псевдоніми, кожен окрему річ підписував іншим прізвищем»[6, 228].

Автобіографічно В. Слапчук зображує і особливості творчого процесу. Помічаємо перегуки із інтерв'ю Ю. Смаль [7] – романні письменники так само з неохотою, як і автор ставляться до намагання зазирнути в свій незавершений твір і пишуть, на їх думку, мало.

Автобіографічною є як локалізація дії в Луцьку, так і те, що автор не називає його своїм містом, адже сам народився у с. Новий Зборищів Горохівського району.

Яскраво виявляє авторську позицію у тексті трактування теми війни. Можемо ствердити її наскрізність для В. Слапчука, адже війна посіла вагоме

місце протягом усього його життя. У 80-их роках письменник був безпосереднім учасником бойових дій в Афганістані, і це наклало закономірний відбиток на усе його подальше життя і творчість. Уже перші друковані поетичні збірки «Як довго ця війна тривала» (1991) «Німа зозуля» (1994) та повість «Прокляття» (1991) присвячені цій темі, як і чималий пласт подальших текстів. Зображення війни та власного потрактування її суті стає мистецьким завданням прозаїка та проступає і у тексті роману, «Осінь за шокою». Кожен із героїв його носить у пам'яті спогад про війну, закорінений у свідомості В. Слпчука. Підхід до цієї теми у романі здійснюється позасюжетно, і не може бути відділеним в окрему лінію, як не може бути виокремленим із особи автора, розпорошеної на персонажів-оповідачів, оскільки закарбований у ній достатньо глибоко, щоб виступати нарівні із підсвідомістю особистіснотворчим чинником.

На формальному рівні прикметно, що сугестії на тему війни розміщені у новелах там, де нарація ведеться від першої особи текстуального оповідача, і свідомість автора ближче зливається із героєм, ніж у випадку його відсторонення і передачі сюжету за посередництвом вставного тексту і розділення наративної структури на кілька позицій.

Місце війни у свідомості автора помітно із насиченості тексту військовими метафорами та порівняннями. Автобіографічно болюча, вона проступає задовго до прямих згадок і триває у цілому тексті. Жодна новела не є вийнятком. Показовим є те, що використані не військові сюжети, а буденні порівняння. Про війну прямо не говориться, але вона проступає на рівні алюзій, згадок про контузію чи загиблого друга. Автор не вдається до зовнішньої військової атрибутики, натомість до буденних речей підбирає армійські асоціації.

Війною у тексті названо не тільки збройні протистояння, присутнє також ототожнення любові і війни. Звичайно, воно є не новим і навіть усталеним, проте в цьому конкретному випадку можемо висловити судження про силу зосередження мислення автора навколо цієї проблеми, адже серед багатьох асоціацій він вибирає найближчу для себе. Війна раз по раз притягує його

увагу, впливає із глибин підсвідомості. Проте для В. Слапчука війна є не святом чоловічої доблесті а трагедією. Його солдатські спогади сповнені болем і втрат. Автор не прагне до героїзації самого себе шляхом вкраплення сюжетних розповідей про участь у бойових діях. Присутність війни у тексті алюзійна. Не можна виокремити образ війни у романі «Осінь за щокою», а тільки її відбиток на образі героя-протагоніста. Він уже не вважає себе солдатом, проте не може позбутися нав'язливих спогадів. Можемо зробити висновок про неможливість і для автора уникнути теми війни (насамперед у цьому плані показовим є те, що сам роман «Осінь за щокою» назагал має більш особистісне, ніж суспільно-політичне спрямування, тому особливо контрастними тут видаються несподівані роздуми про місце у війні рядового солдата, а авторські судження набувають інтимної глибини). З іншого боку, враховуючи значну міру автобіографічності в центральному образі роману, неможливим було б його достовірне відтворення без змалювання деталі, що посідає таке важливе місце у світогляді самого В. Слапчука.

Не тільки мотив війни, але й інші звичні для себе образи В. Слапчук використовує у тексті. Як автоінтертекстуальність чи звертання до питомих для себе образів трактуються згадки сліпого дощу чи годинникової зозулі, зреалізованих у виданнях літературної критики «Політ механічної зозулі над власним гніздом» (2001) та прози «Сліпий дощ» (2003).

Роман «Осінь за щокою» вписується до чималої когорти українських творів про митців-письменників. Так і В. Слапчук окреслює проблему пошуку своїм героєм місця у суспільстві. Практично з жодною із жіночих іпостасей тексту він не має повністю довірливих стосунків, що повністю виключали б елемент гри чи дистанції. Мотив відчуження реалізований і у стосунку до решти світу. Іноді здається, що головний герой ближчий до автора, ніж до решти персонажів своєї романної дійсності, до якої він, як стереотипний митець, не пристосований, «коли йому господарювати»[6, 46]. Відірваність митця від життя і його непристосованість до світу часто згадуються навіть у контексті божевілля.

Висновки. Роман «Осінь за щокою» є текстом, що долучився до корпусу українського постмодерного автобіографічного чи псевдо-автобіографічного письма. Він входить до широкого масиву творів, що піднімають проблему митця у соціумі.

В. Слапчук пише про письменників, які теж пишуть свій текст, включений до структури роману. У такий спосіб відбувається багаторазове переплетення персонажа і наратора та досягається їх єдність із автором.

Певна ризоматичність тексту стає відбиттям неоднорідності авторської свідомості. З її допомогою досягається об'ємність і неоднозначність провідного образу. Герої-письменники усіх новел становлять собою композиційну єдність, зображаючи єдиного героя в його еволюції.

Вагоме місце в романі посідають згадки про війну, що є відбитком авторського світогляду в структурі роману.

Література.

1. Баран Є. Спогад про роман... // Баран Є. Василь Слапчук, яким я його читаю. : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://pokyrys.livejournal.com/36885.html>
2. Гірняк Мар'яна. Таємниця роздвоєного обличчя : Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича / Мар'яна Гірняк. – Львів : Літопис, 2008. – 286 с.
3. Зайдель М. «Смакові рецептори осені. Рецензія на роман Василя Слапчука «Осінь за щокою»». : [Електрон. ресурс] / Марина Зайдель. – Режим доступу : <http://sumno.com/article/smakovi-retseptory-oseni-resentsiya-na-roman-vasyl/>
4. Литвин О. «Фразеологічні одиниці в реалізації перспекції художнього тексту : функціональний аспект (на матеріалі роману В. Слапчука «Осінь за щокою»)» / Ольга Литвин // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 15. – Ч. 2. – К., 2007.
5. Моклиця М. Сильові домінанти творчості Ольги Кобилянської / Моклиця // Слово і час. – 2012. – №4 – С. 52-63.
6. Слапчук В. Осінь за щокою : [роман] / В. Слапчук. – К. : Факт, 2005. – 280 с.

7. Василь Слапчук: «Що таке українська критика?»: [інтерв'ю] [Електрон. ресурс] / Юлія Смаль. – Режим доступу : <http://sumno.com/article/vasyl-slapchuk-scho-take-ukrajinska-krytyka/>.